ساتەوەختی گۆڕانی ئێران: کوردستان لە هێڵی پێشەوە*

ئالان حەسەنییان

وەرگێڕان: ژینۆ ڕۆژبەیان

ڕۆژهەڵاتی کوردستان چ ڕۆڵێک لە بزووتنەوە ناڕەزایەتییەکانی ئێراندا دەگێڕێت؟ و بۆچی ئەم ئاخێزانە گۆڕانکار دەبن بۆ ئێران؟ پێکهاتن، داواکاری و ئاراستەی ئەم ناڕەزایەتییەتییانە پێشانی دەدەن کە چۆن پەیوەندی نوێ و روون لە گۆڕانی نێوان کورد و کۆمەڵگەی ئێرانییەکان بە گشتی فۆڕمی بە جووڵانەوەی خۆپیشاندانەکان دەدات و دەتوانێت بە شێوازێک بەرەنگاریی کۆماری ئیسلامی ببێتەوە کە تا ئێستا ڕووی نەداوە.

دەوڵەت و کۆمەڵگا لە ئێران

ئەگەر ساڵی ١٩٢٥، کە کاتی دامەزراندنی دەوڵەت-نەتەوەی ئێران بوو، وەک خاڵی دەستپێک دابنێین، دەکرێت بڵێین گرێبەستی کۆمەڵایەتیی نێوان دەوڵەت و کۆمەڵگا لە ئێران بە ئیفلیجی و لەکارکەوتوویی لەدایک بوو. کۆمەڵگای ئێران هاوشێوەی کۆمەڵگاکانی دیکەی باقی دەوڵەتەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستە، کە هیچکات دیمۆکراسی و ئازادی ڕاستەقینەی ئەزموون نەکردووە. مۆدێرنیتە لەژێر دەسەڵاتی حاکمیەت بەسەریاندا سەپاوە، و شێوەیەکی لە سەرەوە بۆ خوارەوەی ناسیۆنالیزم بە کۆمەڵگا فرە-کەلتوری و فرە-ئایینیەکەیاندا سەپاوە. وەک بەرپەرچدانەوەیەک بۆ ئەم دۆخە، خەبات بۆ دیمۆکراسی، و گۆڕانی کۆمەڵایەتی-سیاسی بە بەردەوامی لەلایەن کۆمەڵگا و خەڵک لە ئێراندا دەبێتە ڕۆژەڤ.

ئێران وڵاتێکە کە خاوەن ئاخێز و شۆڕشی شکست خواردووی زۆرە، بۆ نموونە شۆڕشی دەستووری، شۆڕشی ١٩٧٩ و جووڵانەوەی سەوز. هەمووی ئەمانە دەکرێن لە ژێر ناوی (شکست خواردوو) جێگە بگرن، چونکە هیچیان نەیانتوانی خواستی خەڵک بۆ وەدیهێنانی دیمۆکراسی و حکومەتی یاسای بەدی بێنن کە بە زۆری لە ئەنجامی سەرکوتی دەوڵەت و لە پەراوێزخستنی هێزە پێشڕەوەکان بووە. هەرچەندە ئەمانە ئەزموونێکی بەنرخی خۆڕاگریان داوە بە گەلانی ئێران.

ئەوەی ئەمڕۆ دەیبینین ئارەزوویەکە کە یەک سەدەیە بەردەوامە و خەباتێکە بۆ گۆڕان و پێشکەوتنی ئێران. پێداچوونەوەیەک بەم ئاخێزەی ئێستا پێمان دەڵێ کە هێشتا زۆر زووە ئەم خۆپیشاندانانە بە سەرانسەری ناو ببەین، بەڵام بە دڵنیاییەوە بەرفراوانن. خەڵک لە شار و پارێزگا گەورەکان وەک تاران، شیراز، ڕەشت، کرماشان، سەقز، ئەهواز، زاهیدان، زابۆل، سنە و زۆر شوێنی دیکە نزیکەی سێ هەفتەیە بەشداری خۆپیشاندانەکان دەکەن.

کاتالیزەر (کارلێکار)ی شۆڕشگێڕانە

بە پێی وتەی دێنیز و. ک. کۆنگ و پ.س. لیم هەموو ئاخێز و شۆڕشێک کارلێکاری هەیە. بۆ نموونە ئەو فرۆشیارەی سەر شەقامەکەی تونس، محمد بوئەزیزی، لە ١٠ دێسامبری ٢٠١٠ بوو بە کاتالیزەری شۆڕشی تونس و بەهاری عەرەبی. کوشتنی بێبەزەییانەی ژینا ئەمینی، کچێکی ٢٢ ساڵەی کورد، لە لایەن هێزە ئەمنییە ئێرانییەکان لە ١٦ سێپتامبری ٢٠٢٢ و دواتر خۆپیشاندانی کوردەکان بوو بە کاتالیزەری ئاخێزی ئێستای کوردستان و ئێران.

ژینا کاتێک لەگەڵ بنەماڵەکەی سەردانی تارانیان کردبوو لە لایەن پۆلیسی ڕەوشتەوە بە بیانووی ئەوەی سەرپۆشەکەی بە نارێکی دانابوو وەستێنرا. دواتر دەستبەسەر کرا و بردرایە ناوەندی چاکسازیی ئیسلامیی حکومی و لە کۆتاییدا لە نەخۆشخانە خەوێنرا، بە هۆکاری ئەوەی لە کاتی دەستبەسەرکرانیدا لە لایەن

پۆلیسەوە سەری بە قورسی بریندار کرابوو. ژینا چوونە ناو کۆما و چەند کاژێر دواتر بڵاو کرایەوە کە گیانی لەدەست داوە.

ڕۆژێک پاش کوژرانی ژینا، سەرەڕای هەڕەشەی هێزە ئەمنییەکانی ئێران لەسەر بنەماڵەی ژینا و کۆمەڵگاکەی، هەزاران کەس لە ساتەوەختی ناشتنی تەرمەکەی لە شاری سەقز کۆ بوونەوە. لەسەر کێڵی گۆڕەکەی ژینا نووسراوە: (ژینا گیان، تۆ نامری! ناوت دەبێت بە ڕەمزا) و هە زۆر زوو ناوی ژینا بوو بە هێما.

تێکەڵاوییەک لە پەژاری، تووڕەیی و ئارەزووی گۆڕان ڕێوڕەسمی ناشتنی ئەوی کرد بە نمایشی خۆڕاگری. شینگێڕەکان سروودی شۆڕشگێڕانەی کوردییان دەخوێندەوە و دروشمی دژی ڕژیمیان دەگوتەوە بۆ نموونە (مەرگ و نەمان بۆ دیکتاتۆر). ژنانی سەقز بە نیشانەی ناڕەزایەتی دژی کوشتنی ژینا و وەستانەوە دژی سیاسەتی ڕەگەزی سەرپۆشەکانیان لابرد. خۆپیشاندەران لە سەقز وێنەی ئایەتوڵلا عەلی خامنەیی ڕێبەری باڵای ئێرانیان دراند.

دواتر خۆپیشاندانەکانی دژە حکومەت گەیشتە دیواندەرە، شارێکی نزیکی سەقز. ڕۆژی دواتر خەڵک لە سنە، پایتەختی پارێزگاری کوردستان و لە پارێزگا کوردییەکانی دیکە وەک کرماشان و لۆڕستان و ئیلام بەشداریی خۆپیشاندانەکانیان کرد. دوو مانگرتنی گشتی لە هەموو ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەڕێوە چوون، یەکیان ڕۆژی ١٩ سێپتامبر و یەکی دیکەشیان ڕۆژی ١ ئۆکتۆبر کە هەر دووکیان لە لایەن هەر پێنج پارێزگا کوردییەکانی ئێرانەوە پاڵپشتیان لێکرا.

خۆپیشاندانەکان بە خێرایی گەیشتە زیاتر لە ٣٠ پارێزگا کە ڕووبەڕووی وڵامێکی بێبەزەییانەی هێزە ئەمنییەکانی ئێران بوونەوە و لانیکەم ٧٥ کەس کوژران و هەزارانی دیکەش بریندار و دەستبەسەر کران. سەرۆک کۆماری ئێران هەڕەشەی کرد کە ئەگەر خۆپیشاندەران دەست لە خۆپیشاندان هەڵنەگرن بە شێوەی (یەکلاییکەرەوە) ڕووبەڕوویان دەبنەوە.

ئاخێزی گۆڕانکار

هێشتا دیار نییە کە ئەم خۆپیشاندانانە بەرەو کوێ دەچن یان ڕێژیم چەندە لە سەرکوت کردنییان سەرکەوتوو دەبێت.

هەرچەندە هەرچییەک لە داهاتوو ڕوو بدات ئەم ئاخێزە بوو بە ڕووداوێکی دیار کە پەیوەندیی دەوڵەت-کۆمەڵگای لە ئێران دووبارە پێناسە دەکاتەوە و (کۆماری ئیسلامی تا ناوکی دەهەژێنێت). پەیوەندی نێوان ناوەندی فارسی ئێران و پەراوێزە نافارسەکان نموونەیەکە لەم گۆڕانکارییانە.

ناسیۆنالیزم و فرە ڕەنگی لە ئێران

ئێران وڵاتێکی فرە ڕەنگە کە پێکدێت لە فارسەکان، ئازەرییەکان، کوردەکان، بەلوچەکان، عەرەبەکان، تورکمانەکان و هتد. خەڵکی ئەو وڵاتە بە خەڵکی ناوەند و خەڵکی پەراوێز پۆلێنبەندی دەکرێن. تاقە بنەمای ئەم دابەشکارییە هەڵکەوتەی جوگرافی نییە بەڵکوو پێگەی سیاسی و مافی بڕیاردان، دەستڕاگەیشتن بە سەروەت و سامانەکانیش بنەمایەکی بەهێزی ئەم دابەشکارییەیە.

هەر وەک شارەزایانێک وەک موستەفا وەزیری و ڕەزا ئیبراهیمی پێشانی دەدەن، ناسیۆنالیزمی ئێرانی دابەشکەر و لە ناودەرخەرە. بۆیە سەبارەت بە شوناس، ئێران لە بنەڕەتەوە کۆمەڵگایەکی پارچە کراوە. هەستی خۆماڵی (ئێمە) و (ئەوی دی) زۆر بەهێزە. بەڵام دەوڵەت هەوڵی داوە لە ڕێگەی بەکارهێنانی توندوتیژی و گوشارەوە ئەمە بشارێتەوە. برزوو ئیسماعیلی باس لەوە دەکات کە ناسیۆنالیزمی ئێرانی لە گەوهەریدا زریقە و بریقەی باڵادەستی فارسەکانە. بە پێچەوانەوی ناسیۆنالیزمی تورکی کە بە شانازییەوە باس لە ڕەسەنایەتی تورکی و باڵادەستی دەکات، ناسیۆنالیزمی ئێرانی فێڵبازە. ئەوەیش تایبەتبوونی فارس کە زاڵبوونی خۆی لە ڕێگەی توندوتیژی سیاسی و ئایدیۆلۆژی بەدەست هێناوە دادەپۆشێت.

لە ئەنجامدا، هەڤگرتنی ناوخۆیی لە کۆمەڵگای ئێراندا بوونی نیە. ئەستەمە نموونەیەک ببینرێت کە چینی باڵادەست (فارس)ی کۆمەڵگای ئێرانی لەگەڵ خەباتی نەتەوە و کۆمەڵگا پەراوێزخراوەکانی ئێران هەڤگرتن و هاوسۆزییان هەبێت.

ئەم ڕێکخستنە هەرچەندە لە بنەڕەتدا ناجێگیرە بەڵام تا ئێستا بۆ دەوڵەت چۆتە سەر: کۆمەڵەکان و گروپە نەتەوەییەکانی ئێران بە شێوازێکی دوور لە یەک خەبات بۆ ئازادی دەکەن. ئەمە بەڵگەیەکی ئاشکرایە لەسەر نەبوونی ڕۆحێکی هاوبەش و یەکگرتووی نەتەوەیی لە نێوان کۆمەڵە نەتەوەییەکانی ئێران.

شێوازێکی نوێ لە هەڤگرتن؟

لەم بەستێنەدا ئەم خۆپیشاندانانە ئاماژە بە هەڵدانەوەی پەڕێکی نوێ ، هەم لە بەشداریکردنی خەڵک لە ناوەند و پەراوێزی ئێران و هەم پەیوەندی نێوان ئەو ناوچانە، دەدەن.

ناوچەی ناوەندی ئێران بە تارانیشەوە لە دوای بزووتنەوەی سەوز کە لە ٢٠٠٩ تێکشکا خۆپیشاندانی چڕی دژی دەسەڵاتی ڕژیمی نەبووە — بەتایبەت بە بەراوەرد لەگەڵ ناوچە پەراوێزەکان وەک کوردستان، خوزستان، سیستان و بەلوچێستان.

ئەمە یەکەم جارە لە مێژووی ڕژیمی ئیسلامیدا کە کۆمەڵانی ناوەندی هەم هەڤگرتنیان لەگەڵ ناوچە پەراوێزەکان هەیە و هەم ڕێبەرایەتی ناوچە پەراوێزەکانیان قبوڵ کردووە. هەروا کە ئاماژەی پێکرا لە سەرەوە، خۆپیشاندانەکان لە ناوچە کوردستانیەکانەوە دەستی پێکرد و لە بەشەکانی دیکەی ئێراندا بڵاو بوونەوە. خۆپیشاندەران لە سەرانسەری ئێران دروشمی هاوبەشیان هەیە بۆ نموونە (ژن، ژیان، ئازادی) کە دروشمێکی جوڵانەوەی کوردە بۆ یەکسانی ڕەگەزی و بووە بە دروشمێکی هاوبەش کە هەموو خۆپیشاندانەکانی ئێران بە یەکتر دەبەستێتەوە.

لە ڕوانینێکی کوردانەوە ئەوەی ئێمە لە ناوچەکانی دیکەی ئێران دەیبینین دانپێدانانێکە بە توانای کورد لە گۆڕانی دێموکراتیکدا. لە ڕوانینێکی بیردۆزییانە شارێکی مێترۆپۆل وەک تاران لەوانەیە چاوەڕوان بکرایە کە ببێتە ناوەڕاستی شۆڕش و پارێزگاکان و پەراوێزەکان شوێنکەوتووی جوڵانەوەی تاران بن. بەڵام ئەمجارەیان تاران شوێنکەوتووی کوردستانە. سەدەی ٢١ پڕە لە ئەزموونی چالاکی مەدەنی لە سەرانسەری کوردستان کە مانگرتنی گشتی و خۆپیشاندانی سەر شەقام بە شێوەی بەربڵاو لە لایەن هێزە بەرهەڵستکارەکان بەکار دێن بەرانبەر بە سیاسەتە جیاوازیکارەکانی تاران بە نسبەت کورد. هەرچەندە ئازاری کورد وەک ئازاری خەڵکی خوزستان و سیستان و بەلوچستان لە لایەن زۆرینەی خەڵکی ئێرانەوە پشت گوێ خراوە و هیچ هەڤگرتنێکیشیان لەگەڵ نەکراوە — تا ئێستا.

بۆ ئەوەی تێبگەین کە ئەمە بۆچی گۆڕان دروست دەکات گرنگە تێبگەین کە بۆچی پێشتر ئەوە ڕووی نەداوە. دەوڵەتی ئێرانی بە نکۆڵی کردن لە بوونی کوردەکان

(ئەویدیکە)یەکی شـــاراوەی دروستکردووە. خەبات و تێکۆشانیان بۆ مافە بنەڕەتییەکان و دێمۆکراســـی نە تەنیا وەلا خراوە بەڵکو نـــاوی خەیانەتیشـــی لێنـــراوە. ئـــەم وەلا خستنە، نکۆڵی کردنە و بە تاوانکردنە واتای ئەوەیە غەیرە کوردەکان ئاگاداری هەوڵ و خۆڕاگری کوردەکان لە بەرانبەر دەسەڵات و سەرکوتی ئێران نین. کوردستان بە ڕاستی تەنهـــا ناوچەی ناو ئێرانە کە گشتپرســـی کۆماری ئیسلامی لە مارسی ١٩٧٩، ڕێک پاش شۆڕشـــی گەلانـــی ئێـــران، بایکۆت کـــرد. لە دوای شۆڕشـــی گـــەلان کاتێک ڕژیمی ئیسلامی لە ســـەرکوت و بێدەنگ کردنـــی بەهەڵســـتکارەکانی ســـەرکەوتوو بـــوو، خۆڕاگـــری و جێگیر بوونـــی گروپە بەهەڵســـتکارەکان لە ناوچە جیا جیاکانی ئێران ئەو ناوچەیـــەی بۆ هێزەکان کرد بە (قەڵای شۆڕش).

ڕووداوەکانـــی ئـــەم دواییـــەی تاران، مازەندەران، سیســـتان و بەلوچەســـتان و ناوچەکانـــی دیکەی ئێـــران پێمان دەڵێن کە ئەم خۆپیشـــاندانانە کە بە مەبەســـتی هەڤگرتـــن لەگـــەڵ خۆپیشـــاندانەکانی کوردستان دەستییان پێکرد، جوڵانەوەیەکی بەرفراوانە بۆ گۆڕینی ڕژیم. کارێکی دیکەش کە لـــە لایـــەن چینێکی ســـەرکوتکراوی کۆمەڵگا زەقە ئەمەیە: لابردنی سەرپۆشـــی زۆرەملـــی لە لایەن ژنان کە چەقی هێمای بەرەنگاربوونەوە لەگەڵ دەســـەڵاتی ڕژیمی ئیســـلامییە. خۆپیشـــاندەران تەنهـــا دژی یاساکانی پۆشین و (پۆلیسی ڕەوشت) نین بەڵکو هێماکانی سەرکوتکردن دەکەنە ئامانج کە بەشێکن لە خەبات دژ بە پێشێلکردنی سیستەماتیکی مافی مرۆڤ، چەندین دەیە پاڵپشتی تیرۆر و ســـەرکوتکردنی ناوخۆ و وەلا خســـتنی کۆمەڵی غەیرە فارسەکان و غەیرە شـــیعەکان. ئەم ئاخێزە شۆڕشـــێکە دژی ڕەگەزپەرســـتی، ستەمی جێندەری و لەناو دەرخســـتنێک کە حکومەت بڵاوەی کردووەتەوە.

بەربەستەکانی گۆڕان

خۆپیشـــاندانەکان ســـەرەڕای کاریگـــەری بێوێنەیان ڕووبەڕووی چەندین بەرەنگاری جددی دەبنەوە. خۆپیشـــاندانەکان هێشتا پـــرش و بـــڵاون و ڕژیـــم هێشـــتا توانای ســـەرکوتکردنی هەیە ئەگـــەر دۆخەکە لە یەک شـــار یـــان ناوچە ئاڵۆزتـــر بێت. ئەو چینانەی یەکلاییکـــەرن وەک بازارییەکان (بازرگانـــەکان و دوکانداران)، کرێکارەکانی پیشەسازییە گەورەکانی ئێران ە کارمەندانی حکومی هێشـــتا بـــە ڕێژەیەکـــی بەرچاو بەشدارییان نەکردووە.

لە ئەنجامـــدا، کەمینـــە نەتەوەییەکان و ژنـــان و قوتابیانی زانکـــۆ بۆ بەردەوامی خۆپیشـــاندانەکان شـــانیان داوەتـــە ژێـــر ئاستەنگی سەرکوتەکان. لە شنۆ (ئۆشنەڤیە) خۆپیشـــاندەرانی کورد توانییان یەک شەو بە تەواوی دەست بەســـەر شارەکە بگرن. بەرپرســـانی خۆجێیی و هێزە ئەمنییەکان بنەماڵەکانیان لە شـــارە کوردنشـــینەکان گواستۆتەوە یان بردوویانن بۆ پادگانەکانی ئەرتش. هەرچەندە کوردەکان لەوە دەترسن کە هەڤگرتـــن و یەکگرتوویـــی نەمێنێت کاتێک کە کوردەکان داوای مافی یەکسانی شـــارۆمەندی و مافی شوناســـی نەتەوەیی جیای خۆیان بکەن.

ترس لە توندوتیژی چڕ و ناپێشـــبینی کـــراوی حکومەت لە کوردســـتان و ناوچە ســـەرکوتکراوەکانی دیکەی ئێران زۆرە. لە ٢٨ سێپتامبر ســـوپای بەدناوی پاسداران هێرشێکی زۆر و چڕی کردە سەر بنکەکان و قوتابخانەکان و شـــوێنی نیشتەجێبوونی مەدەنییەکانی حیزبە بەرهەڵســـتکارەکانی لە کوردســـتانی عێـــراق، کۆمەڵە، حیزبی دیمۆکراتی کوردســـتانی ئێـــران و پارتی

ئازادی کوردســـتان. لە ئەنجامدا زەرەرێکی زۆری ماددی و چەندین کوژراو و برینداری لێ کەوتەوە کە لەوانەش ژن و منداڵیان تێدا بوو. کۆمەڵگای کوردی ئەم هێرشانە وەک ترس و نائۆمێدی ئەیبینن. لە سیســـتان و بەلوچستان کە هێزە ئەمنییەکان چەندین دەیەیە خەڵکی بەلوچی سەرکوت کردووە کۆمەڵـــەی خۆجێیی هەوڵـــی بەرگری لە خۆیان داوە. ئاژانســـی هەواڵگری تەسنیم کە ســـەر بە ڕژیمە هەواڵـــی مردنی عەلی موســـەوی، فەرماندەی پاراســـتنی سوپای پاســـدارانی لە سیســـتان و بەلوچســـتان ڕاگەیاند. لە ئەنجامی سەرکوتکردنی ڕژیم دەیان خەڵکی ســـیڤیل کوژران و بریندار بوون.

دەرسەکانی ئەم خۆپیشاندانانە

ســـێ هەفتە لە خۆپیشاندانە بەردەوامەکان پێمـــان دەڵـــێ تەنانەت لـــە کۆمەڵگایەک وەک ئێران کە زۆر کـــەرت کراوە، ئاخێـــزی دژە ڕژیمی یەکگرتـــوو ئەگەری هەیە هەرچەندە ئەو هەســـتە کە بەشێک لە شوناســـی نەتەوەیی فەرمی بن یان نیە یان زۆر لاوازە. سەبارەت بەم بابەتە خەباتی ڕەگەزی دینامێکێکی یەکگرتوویی گرنگە. بە هۆی پەراوێزخستووییەک کە کوردەکان ڕووبەڕووی دەبنـــەوە و مێژووی خەباتیان پێشمەرجی ســـەرکەوتنی گۆڕانی بنەڕەتی لە ئێران دانپێدانانە بە کێشـــەکانی کورد. ئەم ڕاســـتییەکە کە خۆپیشاندەرانی کورد پێشەنگی ئەم جوڵانەوە بوون نیشانەیەکی گرنگە کە هەڤگرتن لە نێوان ئەم هێڵانە لە پێشکەوتندایە. بۆ بەرەو پێشچوونی هەوڵی ڕاگرتنی خەباتی دژ بە ڕژیمی ئیســـلامی ئێران پێویستە ڕێز لە داخوازییەکانی گەلانی جیاواز بگیرێت نـــە وەک یەکپارچەیی بە زۆر ڕابگیرێن.

*. https://www.kurdishpeace.org/research/civil-society/irans-transformative-moment-kurdistan-on-the-frontline/